

ПУБЛІЧНІ ОГОЛОШЕННЯ-ЗАБОРОНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена структурному аналізу забороняючих оголошень і написів у публічних місцях. Розглянуто семантико-прагматичні типи оголошень-заборон. Зроблено зіставний аналіз лексичних, граматичних і синтаксичних засобів вираження заборони в англійській, німецькій, українській і російській мовах.

Сфера "малих" жанрів письмової мовленнєвої комунікації, таких як рекламний і політичний слоган, газетне інформаційне оголошення, граффіті, інструкції до товарів, поздоровлення і співчуття в пресі, оголошення про вакансії, досить розроблена в сучасній лінгвістиці. Їй присвячені, наприклад, наступні роботи: М.І. Гуарамія [1], Н.В. Семаан [2], N. Dissinger [3], M. Eckkrammer [4], M. Walter [5] та ін. Однак такий вид побутової комунікації як публічні покажчики (ПП) дотепер залишається практично поза полем зору дослідників. Термін "ПП" (Public Directives) запозичений з англомовної літератури по прагматиці [6; 7] й означає написи й оголошення, в основному прескриптивного характеру, основна мета яких – регулювати поведінку людей у публічних місцях, наприклад, *Шановні відвідувачі! Прохання зачиняти двері*.

Особливості комунікативно-прагматичної структури ПП дозволяють виділити 5 типів ПП: 1) **розпорядчі** (англ. *Keep off the grass* 'По газонах не ходити'), 2) **забороняючі** (нім. *Schwimmen ist nicht gestattet* 'Купатися заборонено'), 3) **застерегаючі** (укр. *Біологічна небезпека*), 4) **інструктуючі** (рос. *От себя / На себя*) і 5) **інформуючі** (англ. *Into the city* 'Вихід у місто').

Ця стаття присвячена структурному та прагматичному аналізу забороняючих ПП (типу англ. *Do not litter* 'Не смітити', нім. *Eintritt ist verboten* 'Вхід заборонений', укр. *Не притуляйтесь*, рос. *Не беспокоить*) в англійській, німецькій, українській і російській мовах. Кількість досліджуваного матеріалу становить близько 160 забороняючих написів й оголошень у кожній мові. У співвідношенні до загальної кількості покажчиків ПП-заборони складають 17% в англійській мові, 29% – у німецькій, 25% – в українській і 27% – у російській [8: 202-203].

Коло завдань статті може бути обкреслено таким чином: 1) визначити семантико-прагматичні типи ПП-заборон; 2) виявити і класифікувати лексичні, морфологічні і синтаксичні засоби вираження забороняючих оголошень у 4 досліджуваних мовах; 3) визначити ступінь категоричності оголошень-заборон; 4) провести порівняльний аналіз засобів вираження заборони в досліджуваних мовах.

Забороняючі висловлення є спонукальними мовленнєвими актами, тому що, по суті, виражають спонукання не робити певну дію [9; 10; 11]. На відміну від інших спонукальних актів, наприклад, наказів, заборона припускає прагнення адресата зробити дію, яка забороняється.

Забороняючі ПП в цілому в досліджуваних мовах представлені за допомогою 3 типів мовленнєвих актів: 1) **пряма заборона** (*Сміття за борт не кидати, Стороннім вхід заборонено*), 2) **непряма заборона** (*У нас не палять*) і 3) **заборона-прохання** (*Прохання не перевантажувати ліфт*). Прямі заборони на відміну від непрямих містять лексичні і граматичні покажчики директивної модальності і виражають заборону в більшості можливих мовних контекстів. У той час як висловлення, що відносяться до непрямих заборон, власне кажучи не є заборонами і здобувають значення заборони тільки у певному контексті.

Прямі заборони формуються за допомогою лексичних, граматичних і синтаксичних засобів, що відносяться до функціонально-семантичного поля директивної модальності [12: 6-7].

Основним лексичним засобом вираження заборони є конструкція з лексемою *заборонено* (*запрещено*, *verboten*, *prohibited* в рос., нім. й англ. мовах відповідно), а так само похідні від неї (укр. *забороняється*, рос. *запрещается/воспрещается*, нім. *–verbot* у складі складного іменника, англ. *subject to prohibition* букв. 'підлягає забороні'). Наприклад, нім. *Eintritt ist verboten* 'Вхід заборонено', англ. *Lift Motor Room. Danger. Entry of unauthorized persons prohibited* 'Машинне відділення ліфта. Небезпечно. Стороннім вхід суворо заборонено', укр. *Забороняється відвідувати монастир в одязі, що оголює тіло*.

Значні кількісні розбіжності у вживанні такої конструкції відзначені в англійській мові, в якій структура *x (is) prohibited* 'заборонено' зустрілася усього в 2 ПП (1% корпусу прикладів) (див. табл. 1). Даний факт свідчить не стільки про розходження в семантичній будові мов (хоча англ. *prohibit* не є точним еквівалентом названих німецького, українського і російського дієслів), скільки про національно-культурні особливості, що виявляються в мовних конвенціях (те, що А. Вежицька називає "культурними сценаріями" [6: 159]). Слід зазначити, що обидва англійських покажчика з лексемою *prohibit* використовуються в ситуації підвищеної небезпеки, у той час як німецькі, українські і російські еквіваленти повсюдно вживаються у відношенні звичайних дій (паління, паркування і т.д.).

Іншим розповсюдженим лексичним засобом вираження заборони в німецькій мові є конструкція *X nicht gestattet* 'не дозволяється' (*Rauchen nicht gestattet* 'Курити не дозволяється'). На думку А. Вежицької, цей вислів може використовуватися тільки у випадку, якщо вчинок розглядається як нормальний і допустимий, він звучить менш категорично, ніж *verboten*, однак "усе рівно припускає чиюсь волю і владу як джерело заборони" [6: 187].

Серед граматичних засобів вираження спонукання (у тому числі заборони) домінантою функціонально-семантичного поля спонукальності в різних мовах є імператив. За допомогою чистого імператива з запереченням формулюється значна кількість ПП в англійській, українській і російській мовах (див. табл. 1).

Наприклад, англ. *Do not litter* 'Не смітити', рос. *Не высовывайтесь из окна*. У німецькій мові імператив по продуктивності поступається місцем іншому граматичному засобові вираження заборони – інфінітивові з запереченням (див. табл. 1). За допомогою інфінітива формулюється значна кількість ПП також в українській і російській мовах (див. табл. 1). Наприклад, нім. *Gras nicht betreten* 'По газонах не ходити', укр. *Не притуляйтесь*, рос. *Под стрелой не стоятъ*. З погляду прагматики імператив є менш твердим вираженням наказу, ніж інфінітив, тому що на відміну від останнього він звернений до конкретного слухача [13: 197] й, отже, припускає можливість діалогу, у той час як інфінітивна конструкція має безособовий характер і, таким чином, виключає можливість відповідної репліки [6: 195].

До **синтаксичних** засобів вираження заборони відносяться односкладні іменні речення з негативною часткою. Наприклад, англ. *No junk mail* 'Рекламу не кидати', нім. *Keine Essenreste in die Spüle* 'Не кидати харчові відходи в раковину', рос. *Хода нет*. Односкладні іменні речення в англійській мові часто виражені за допомогою герундія (*No smoking, No parking*).

До **комплексного** способу вираження заборони були віднесені написи, виражені за допомогою лексичних і граматичних засобів. До цієї групи відносяться англійські і німецькі ПП, виражені за допомогою модальних дієслів із запереченням англ. *must not* + неозначений інфінітив і нім. *darf nicht* + пасивний інфінітив. Наприклад, англ. *Passengers must not cross the line* 'Заходити за лінію [безпеки] заборонено', нім. *Von 20 Uhr bis 8 Uhr darf nicht musiziert werden* 'З 8 години вечора до 8 ранку грати на музичних інструментах заборонено'.

Іншим комплексним способом вираження заборони є імператив й інфінітив, уживані в сполученні з лексемою *будь ласка*. Наприклад, англ. *Please do not walk on the flower beds* 'Будь ласка, не наступайте на клумби'.

Таблиця 1

Засоби вираження прямої заборони в англ., нім., укр. і рос. публічних покажчиках

Засоби вираження заборони		Кількість			
		Англ.	Нім.	Укр.	Рос.
Лексичний	X заборонено (prohibited, verboten, запрещено)	2 (1%)	55 (33%)	62 (37%)	58 (38%)
	X не дозволяється (nicht gestattet)	--	29 (18%)	--	--
Граматичний	Імператив із запереченням	43 (27%)	3 (2%)	31 (19%)	20 (13%)
	Інфінітив із запереченням	--	20 (12%)	42 (25%)	47 (31%)
Синтаксичний	Односкладне іменне речення з негативною часткою	54 (35%)	13 (8%)	8 (5%)	14 (9%)
Комплексний (лексико-граматичний)	Модальне дієслово <i>must / darf</i> із запереченням + інфінітив	8 (5%)	7 (4%)	--	--
	Імператив із запереченням + лексема <i>будь ласка</i>	50 (32%)	9 (5%)	23 (14%)	14 (9%)
	Інфінітив із запереченням + лексема <i>будь ласка</i>	--	29 (18%)	--	--
Разом		157 (100%)	165 (100%)	166 (100%)	153 (100%)

Описані засоби вираження прямої заборони поряд з непрямою заборонаю і заборонаю-проханням мають різний ступінь категоричності. **Високий ступінь категоричності** мають наступні форми: 1) вислів *X заборонено*, 2) інфінітив із запереченням, 3) імператив із запереченням і 4) конструкція модальне дієслово з запереченням + інфінітив. До **некатегоричних** заборон можна віднести 1) заборону-недозвіл в німецькій мові, виражену конструкцією *X nicht gestattet* і 2) заборону-повідомлення, виражену за допомогою односкладного іменного речення з негативною часткою (наприклад, *No animals* 'Із тваринами не входить', рос. *Хода нет*). Такі ПП сформульовані як правила або інструкції, що надають певну інформацію про дане місце, а не як категоричне спонування до дії. Відсутністю категоричності характеризуються **непрямі заборони** і **заборони-прохання**. За допомогою непрямого спонукального акта відправник має намір дати зрозуміти адресатові, що до нього звертаються з проханням, причому, за словами Дж. Серля, він намагається спонукати адресата "до упізнання його наміру зробити це" [14: 196]. Випадки, коли висловлення одного змісту викликає вираження іншого, пояснюються дією деяких загальних принципів мовленнєвого спілкування [15: 276]. Вираження прохання через повідомлення, а не через зміст висловлення, як відзначає Г.Г. Почепцов, є більш етикетною формою мовленнєвої поведінки [16: 18]. До **заборон-прохань** були віднесені форма імператива в сполученні з вигуком *будь ласка*, а також речення, що містять лексему *просити*, наприклад, укр. *Прохання не палити*, рос. *Убедительная просьба не сорить*. Треба враховувати, що в залежності від типу відносин між відправником і адресатом (субординативні або рівноправні) одна форма може мати різні відтінки спонування. Звертання

деканату до студентів *Шановні студенти! Переконливе прохання не палити. До порушників будуть застосовуватися строгі міри*, очевидно, являє собою увічливу вимогу, а не прохання.

Забороняючі ПП в англійській, німецькій, українській і російській мовах формулюються в цілому за допомогою подібних мовних засобів. Розходження між мовами полягає в основному в кількісній характеристиці цих засобів, у тім, що кожна мова віддає перевагу певному способу вираження заборони. Кількісні дані, приведені в таблиці 2, показують, що найбільше число категоричних заборон зустрічається в російській і українській мовах, що може бути пояснено специфікою ідеологічних і етичних норм відповідних суспільств, зокрема, пережитками тоталітарної епохи. У німецькій мові також значна частина ПП виражається за допомогою суворих заборон. Англійські покажчики характеризуються найменшою строгістю. Велика частина англійських забороняючих ПП формулюється за допомогою некатегоричних заборон і прохань (див. табл. 2).

Таблиця 2

Семантико-прагматичні типи публічних покажчиків-заборон

Тип заборони	Кількість			
	Англ.	Нім.	Укр.	Рос.
Категорична заборона	72 (33%)	111 (67%)	135 (71%)	139 (72%)
Некатегорична заборона	59 (38%)	42 (26%)	8 (4%)	14 (7%)
Непряма заборона	--	--	10 (5%)	15 (8%)
Заборона-прохання	45 (29%)	12 (7%)	38 (20%)	25 (13%)
Разом	157 (100%)	165 (100%)	191 (100%)	193 (100%)

Проведений аналіз ПП зі значенням заборони в англійській, німецькій, українській і російській мовах дозволяє зробити наступні висновки:

Забороняючі ПП виражаються в аналізованих мовах у цілому за допомогою подібних мовних засобів, що відносяться до функціонально-семантичного поля директивної модальності. Проте, порівняльний аналіз виявив кількісні розбіжності у вживанні визначених способів вираження заборони, що пояснюється не тільки різною будовою мов, але і різними мовними конвенціями, у яких відбиваються національно-культурні настанови народів (див. табл. 2).

Основна маса українських і російських забороняючих покажчиків має форму категоричної заборони і виражається за допомогою конструкції рос. *x запрещено*, укр. *x заборонено*, імператива й інфінітива. Деякі російські й українські ПП мають форму непрямої заборони, а також заборони-прохання, що містить лексему *просити* (див. п. 3.2.4.). У цілому слід зазначити велику подібність у вживанні і функціонуванні ПП в російській і українській мовах, що обумовлено близьким спорідненням мов, а також соціально-історичними причинами.

Німецька мова при відносно подібних з іншими мовами комунікативних умовах функціонування ПП також віддає перевагу категоричним формам вираження заборони, таким, як інфінітив і вислів *X verboten* (див. табл. 1). Специфічним для німецької мови є вживання інфінітива в значенні наказу в сполученні з лексичним компонентом *будь ласка*, що виражає прохання.

Найбільш продуктивним способом вираження заборони в англійських ПП є односкладне іменне речення з негативною часткою, сформульоване у виді правила, а не категоричної вимоги. Другим по частоті використання типом ПП в англійській мові є імператив у сполученні з лексемою *будь ласка*, що надає висловленню характер прохання (табл. 1). Важливою відмінністю англійських ПП є також відсутність уживання конструкції *x заборонено* у відношенні ситуацій, безпечних для життя (див. п. 3.1.1.). Ці дані дозволяють зробити висновок про значно меншу формальну категоричність англійських ПП в порівнянні з німецькими, російськими й українськими написами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуарамія М.И. Транспарантний слоган і граффіти в аспекте комунікації. – Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. – СПб., 1997. – 16 с.
2. Семаан Н.В. Рекламная коммуникация: от реальности к мифу. – Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. – М., 1997. – 24 с.
3. Dissinger N. Instruktionen in deutschen und englischen Bedienungsanleitungen. – Gernersheim, 1998.
4. Eckkrammer M. Die Todesanzeige als Spiegel kultureller Konventionen (kontrastive Analyse). – Bonn, 1996.
5. Walter M. Textsortenkonventionen in deutschen und englischen Stellenanzeigen. – Bonn, 1998.
6. Вежбицкая А. Сопоставительное изучение культур через посредство лексики и прагматики. – М., 2001. – 272 с.
7. Fraser N. Rethinking The Public Sphere // С. Calhoun (ed.) Habermas and the Public Sphere, 1992.
8. Приседська В.Є. "Публічні покажчики" в англійській, німецькій та українській мовах // Нова філологія. Зб. наук. праць. – № 1 (21) – Запоріжжя, 2005. – С. 198-206.
9. Вежбицкая А. Речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.16. – М., 1985. – С. 257-275.
10. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.17. – М., 1986. – С. 170-194.
11. Есперсен О. Философия грамматики. – М., 2002. – 408 с.
12. Беляева Е.И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках. – Воронеж, 1985. – 180 с.

13. Типология императивных конструкций / Под ред. В.С. Храковского – СПб., 1992. – 304 с.
14. Серль Дж.Р. Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.17. – М., 1986. – С. 195-222.
15. Гордон Д., Лакофф Дж. Постулаты речевого общения // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.16. – М., 1985. – С. 276-302.
16. Почепцов Г.Г. Коммуникативные аспекты семантики. – К., 1987. – 132 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.04.2006 р.

Приседская В.Е. Общественные объявления-запреты в английском, немецком, украинском и русском языках.

Статья посвящена структурному анализу запрещающих объявлений и надписей в общественных местах. Выделены семантико-прагматические типы объявлений-запретов. Предпринят сопоставительный анализ лексических, грамматических и синтаксических средств выражения запрета в английском, немецком, украинском и русском языках.

Prysedska V.Ye. Prohibitive public signs in English, German, Ukrainian and Russian.

The paper deals with prohibitive directives (signs) in public places. The author singles out semantic and pragmatic types of prohibitive signs and undertakes the contrastive analysis of lexical, grammatical, and syntactic means of expressing prohibition in English, German, Ukrainian and Russian.